

2020-ci ildə Azərbaycan 44 günlük Vətən müharibəsində qələbə qazandıqdan sonra qarşıda duran əsas məsələ Qarabağın yenidən qurulması və bərpaı idi. Çünki 30 il ərzində Ermənistanın işğal altında qalmış regionda bütün sosial, iqtisadi və ictimai infrastruktur tamamilə məhv edilmişdi. Həmin ərazidə bir vaxtlar mövcud olan sənaye obyektləri darmadağın edilmiş, nəqliyyat-kommunikasiya xətləri yararsız vəziyyətə salınmışdır. Bu illər ərzində erməni istilaçıları tərəfindən Azərbaycanın əzəli torpaqlarında qədim tarixi abidələri ilə məşhur olan Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı və Xocalı tamamilə yerlə-yeksan edilmiş, digər şəhərlər və qəsəbələr viran qoyulmuşdur. Bununla yanaşı, həmin ərazilərdə altmış min hektara yaxın meşə ərazisi məhv edilmiş və Azərbaycana qarşı ekosisid həyata keçirilmişdir.

Ermənistan Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz və işğal siyasətinin tərkib hissəsi kimi, ərazilərimizdə maddi-mədəniyyət və dini abidələrin dağıdılması, talan edilməsi, mənimsənilməsi, mənşəyi və təyinatının dəyişdirilməsi kimi vandalizm siyasəti yürüdü. Rəsmi məlumata görə, işğal altındakı Azərbaycan torpaqlarında tarixi-dini abidələrin sayı 403-dür. Onlardan 67-si məscid, 144-ü məbəd, 192-si ziyarətgahdır. Qarabağ və ətraf rayonların ərazilərində rəsmi fəaliyyət göstərmiş 67 məscidin (Şuşada 13, Ağdamda 5, Füzulidə 16, Zəngilanda 12, Cəbrayılda 5, Qubadlıda 8, Laçında 8) 63-ü tamamilə, 4-ü isə qismən dağıdılaraq yararsız hala salınıb. Məhz bu səviyyədə və həcmdə dağıntıların olması Azərbaycan hökuməti tərəfindən Qarabağın yenidən dirçəldilməsi prioritet kimi müəyyən edildi. Ən yüksək səviyyədə yenidənqurma və bərpa işlərinin aparılması dəstəkləndi.

Prezident İlham Əliyevin dediyi kimi, biz işğaldan azad olunmuş ərazilərə "Böyük qayıdış" astanasındaydıq. Bu şərəfli missiya dövlət başçımızın 2021-ci il 2 fevral tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"də öz əksini tapıb və bu məsələnin növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair beş milli prioritetdən biri kimi müəyyən edilməsi Azərbaycan dövlətinin bu işə nə dərəcədə böyük önəm verdiyinin bariz nümunəsidir. Dövlət başçımızın 2020-ci ilin yekunlarına həsr olunan videokonfrans şəklində keçirilən müşavirədə dediyi kimi, "bizim planlarımız böyükdür. Müharibə başa çatıb. Bərpa işləri artıq başlanıb və bu, onu göstərir ki, bizim sözlümüzə əməlimiz arasında bu dəfə də heç bir fərq yoxdur. Biz demədik ki, torpaqlar işğaldan azad olunandan sonra bu torpaqları tezliklə bərpa edəcəyik. Mən bu yaxınlarda demədim ki, biz Qarabağ bölgəsində cənnət yaradacağıq və sözlümdə dururam. Bizim hamımızdan asılıdır ki, bu sözlər yerinə yetirilsin. Ona görə 2021-ci il bu baxımdan çox əlamətdar olmalıdır. Məhz 2021-ci ildə Azərbaycan xalqı və bütün dünya görəcek ki, bizim niyyətimiz həyatda öz əksini tapır, bizim planlarımız həyatda gerçəkləşir. Keçmiş köçkünlərə tezliklə öz doğma torpaqlarına qayıtmağımızı arzulayıram. Hər halda, Azərbaycan dövləti əlindən gələni edəcək ki, bu gün daha da yaxınlaşsın. Vahid Azərbaycan dövləti bundan sonra uğurla, inamlı inkişaf edəcəkdir".

Həqiqətən də 2021-ci ildə qısa müddət ərzində Qarabağda yeni infrastruktur layihələrinin yaradılmasının və icra olunmasının şahidi olduq. Artıq azad olunmuş torpaqlarda bərpa işlərinə başlanılıb. Qarabağda quruculuq işlərinin

olaraq Zəngilan rayonunun Üçüncü Ağalı kəndində artıq uğurla icra olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, "Ağillı şəhər" və "Ağillı kənd" konsepsiyası özündə Azərbaycan Respublikasının şəhər və kəndlərində göstərilən xidmətlərin keyfiyyətinin, təhlükəsizliyinin, səmərəliliyinin artırılması, onların göstərilməsində informasiya texnologiyalarının tətbiqi, habelə həmin xidmətlər üzrə mövcud resursların effektiv istifadəsi və idarə olunmasının təmin edilməsi şəhər və kənd yerlərində dayanıqlı inkişafını ehtiva edir.

Qarabağda yenidənqurma və bərpa

dollarının manat ekvivalenti məbləğində vəsait ayrılmışdır.

Qarabağda, eləcə də, külək enerjisi istehsal etmək də mümkün olacaq. Regionun dağlıq hissəsində 100 metr hündürlükdə küləyin orta illik sürətinin saniyədə 7-8 metr olduğu geniş ərazilər mövcuddur. Kəlbəcər və Laçın rayonlarının Ermənistanla sərhəd ərazilərində küləyin orta illik sürəti saniyədə 10 metrə çatır. Ümumilikdə, Qarabağın dağlıq ərazilərində külək enerjisinin potensialı 300-500 meqavat kimi qiymətləndirilir. Qeyd olunan rəqəmlər

Horadiz-Cəbrayıl-Zəngilan-Ağbend hissəsinin layihəsi hazırlanıb və paralel olaraq tikintisi aparılır. Avtomobil yolunun 2024-cü ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu yolun uzunluğu 123, 8 kilometr olacaqdır.

Nəqliyyat infrastrukturunun qurulması istiqamətində aparılan işlər sırasında Qarabağda hava nəqliyyatının təşkili və yeni hava limanlarının inşası olduqca vacib məqamlardan hesab edilir. Gələcəkdə insanların daha rahat və tez daşınması, eləcə də, strateji yüklərin vaxtında çatdırılması məqsədilə bu re-

işğal zamanı qeyd olunan abidələrin demək olar ki, hamısı məhv edilmişdir. Şuşadakı Bülbülün, Üzeyir Hacıbəylinin, Xan qızı Natəvanın ev-muzeyləri, Molla Pənah Vəqifin məqbərəsi dağıdılmış, Xocavənddəki Azix mağarası ermənilərin əyləncə yerinə çevrilmiş, ərazidəki bulaqlar, demək olar ki, qurumuşdur. Regionda azərbaycanlıların dini inanc məkanları olan məscidlər, ziyarətgahlar tamamilə dağıdılmış və ya digər məqsədlər üçün istifadə olunmuşdur.

Prezident İlham Əliyev Qoşulmama Hərəkatının XVIII Zirvə Görüşündəki çıxışında da bu məsələyə toxunmuşdur.

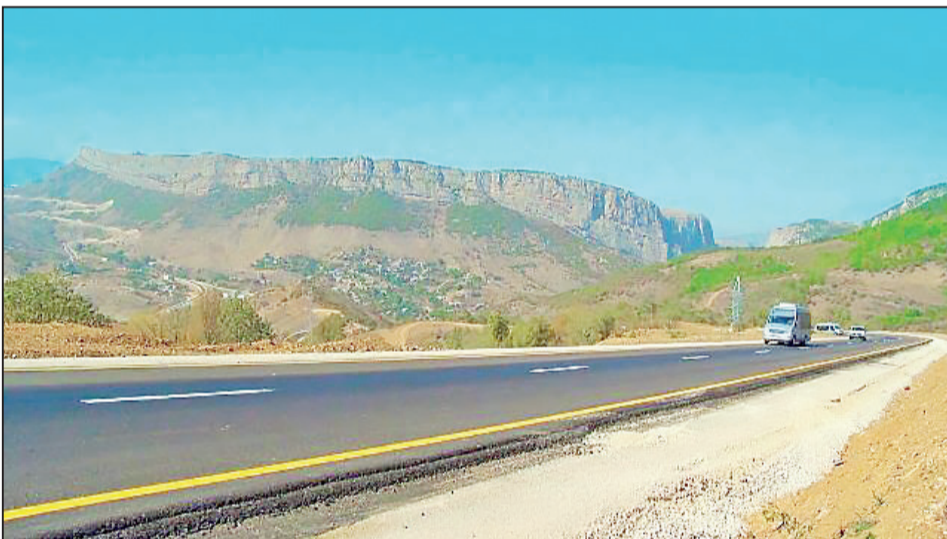
Ümumilikdə, Qarabağın yenidən qurulması və bərpasında iqtisadi əsaslar da mühüm rol oynayır. Prezident İlham Əliyevin 2021-ci il 7 iyul tarixli fərmanı ilə Azərbaycanda iqtisadi rayonların yeni bölgüsü təsdiqlənib. Azərbaycan ərazilərinin işğaldan azad edilməsi iqtisadi rayonlar üzrə bölgüyə yenidən baxılmasını şərtləndirir. Fərmanda qeyd edildiyi kimi, bu bölgü Qarabağ bölgəsinin sürətli inkişafına xidmət edir. Onun üçün Qarabağ iqtisadi rayonu (Xankəndi şəhəri, Ağcabədi, Ağdam, Bərdə, Füzuli, Xocalı, Xocavənd, Şuşa və Tərtər rayonları) və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonu (Cəbrayıl, Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın və Zəngilan rayonları) yaradılıb. Yeni bölgüyə əsasən, iqtisadi rayonların sayı 10-dan 14-ə çatdırılıb. Çünki Azərbaycan iqtisadiyyatı üç dəfədən çox böyüyüb, iqtisadiyyatın regional və sektoral strukturu dəyişib, habelə Qarabağın iqtisadi dövrüyyəyə qayıtması və regional kommunikasiyaların, o cümlədən Zəngəzur dəhlizinin açılması perspektivi yeni reallıqlar yaradıb.

Şərqi Zəngəzur həm aqrar sahədə, həm də təbii ehtiyatlar baxımından kifayət qədər böyük potensiala malik olan iqtisadi rayondur. Erməni işğalından azad edilən bölgələrimizin bərpa və yenidən qurulmasını nəzərə alsaq, nəticədə həmin ərazilərimizin, bütövlükdə, Qarabağın bərpa, yenidənqurma prosesinin daha sürətli şəkildə həyata keçirilməsi iqtisadi inkişafın formalaşmasına daha sistemli və dövlət proqramları çərçivəsində yanaşmanın reallaşdırılmasına imkan verəcək. Artıq Qarabağda aparılan yenidənqurma işləri çərçivəsində Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonda sənaye və iqtisadi cəhətdən yeni layihənin icrasına başlanılıb. Belə ki, cari il oktyabrın 4-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonda yaradılacaq "Aras Vadisi İqtisadi Zonası" Sənaye Parkının təməlini qoyub.

Azərbaycan dövləti bu ilin 10 ayı ərzində həm siyasi, həm iqtisadi, həm də beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində bir sıra uğurlar əldə etmişdir. Keçən ilin son rübünün 44 günündə əldə edilən qalibiyyət 2021-ci ildə Azərbaycanı dünya ölkələrinə daha yeni obrazda və simada təqdim etdi. Artıq Azərbaycan yerləşdiyi coğrafi məkanda həm söz, həm də güc sahibidir. Əldə edilmiş qələbə ölkəmiz qarşısında yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, yeni iqtisadi və siyasi cəhətdən daha da qüvvətli Azərbaycanın qurulmasına xidmət etmiş oldu.

Amid ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik
Akademiyasının doktorantı

Qarabağda bərpa və yenidənqurma işləri regiona yeni nəfəs gətirəcək

aparılması üçün 2021-ci ilin dövlət büdcəsindən 2,2 milyard manat vəsait də ayrılıb. Bununla yanaşı, möhtərəm Prezidentimizin 4 yanvar 2021-ci il tarixli fərmanı ilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə dayanıqlı məskunlaşma üçün müasir və layiqli həyatın təmin edilməsi, bütün sahələrdə quruculuq-bərpa və abadlıq işlərinin aparılması, habelə təhlükəsiz yaşayışın, səmərəli fəaliyyətin və rifahın davamlı artmasının dəstəklənməsi məqsədilə Qarabağ Dirçəliş Fondu yaradılıb. Bu fond Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin bərpası və yenidən qurulması, habelə dayanıqlı iqtisadiyyata və yüksək rifaha malik regiona çevrilməsi istiqamətində həyata keçirilən inkişafını təmin edən, eləcə də ölkə daxilində və xaricində zəruri təviiqat işlərini həyata keçirən publik hüquqi şəxsdir. Ümumilikdə isə Qarabağda aparılan yenidənqurma və bərpa işlərini məzmunca aşağıdakı qruplara bölmək olar:

- şəhərlərin yenidən qurulması;
- enerji təminatı;
- nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması;
- dini abidələrin bərpa olunması.

Azərbaycanda, ilk dəfə olaraq, "ağıllı şəhər" və "Ağillı kənd" konsepsiyası tətbiq olunur. "Ağillı kənd" layihəsi ilkin

işləri sırasında ən mühüm yeri ərazilərin elektrik enerjisi ilə təmin olunması, bərpa olunan və yeni enerji mənbələrinin yaradılması tutur. Bu sahədə artıq Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində enerji təchizatı və enerji ixracı ilə bağlı təcrübəyə malikdir. Müstəqillik illərinin ilk vaxtlarından başlayaraq, Azərbaycan yerləşdiyi coğrafi məkanda enerji resurslarının yaradılması, karbohidrogen ehtiyatlarının ölkə xaricinə boru kəmərləri vasitəsilə nəql olunması işində bir çox beynəlxalq əhəmiyyətli layihələri uğurla icra etmişdir. Azərbaycanda son illər ənənəvi enerji mənbələri ilə yanaşı, bərpa olunan və yeni enerji mənbələrindən də əsasən, su və günəş enerjisindən istifadə olunmasına başlanılmışdır. Qarabağda yeni enerji infrastrukturunun yaradılmasında da bu təcrübədən uğurla istifadə olunur. Öncə vurğulamaq lazımdır ki, bütövlükdə Qarabağ "Yaşıl enerji" zonası kimi elan edilmişdir.

Cari il mayın 3-də isə Prezident "Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərində "Yaşıl enerji" zonasının yaradılması ilə bağlı tədbirlər haqqında" sərəncam imzalamışdır. Bununla əlaqədar müvafiq konsepsiyanın və baş planın hazırlanması üçün ixtisaslaşmış beynəlxalq məsləhətçi şirkətin cəlb edilməsi məqsədilə 2021-ci ilin dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Prezidentin ehtiyat fondunun Energetika Nazirliyinə 1 milyon 391min ABŞ

qısa müddət ərzində bu sahələr üzrə müvafiq infrastrukturun yaradılmasını və alternativ enerjinin əldə edilməsini şərtləndirir. Qarabağda mövcud olan hidroenerji mənbələri əsasında enerji infrastrukturunun yaradılması da əsas istiqamətlərdəndir. İşğaldan öncə Qarabağda 10 elektrik şəbəkə rayonu (Şuşa, Xocalı, Xocavənd, Laçın, Qubadlı, Cəbrayıl, Zəngilan, Füzuli, Kəlbəcər və Ağdam) üzrə ümumi gücü 858,6 meqavat/ampere olan 20 yarımstansiya mövcud olub. Eyni zamanda, Qarabağ iqtisadi rayonu Azərbaycanda yerli su ehtiyatlarının formalaşdığı əsas rayonlardan biridir. Azərbaycanın yerli su ehtiyatlarının 25 faizi, yəni ildə təqribən 2 milyard 560 milyon kubmetr su ehtiyatları bu ərazidə formalaşır. Regionun Tərtər, Bazarçay (Bərgüşadçay), Həkəri kimi əsas çayları və digər kiçik çayları böyük su enerji potensialına malikdir.

İşğal zamanı Qarabağda mövcud olmuş avtomobil yolları tamamilə yararsız vəziyyətə düşmüşdür. Yeni nəqliyyat-kommunikasiya xətlərinin inşası və tarixən mövcud olmuş yolların bərpası da yenidənqurma işlərinin tərkib hissəsidir. Bu istiqamətdə dəmir və avtomobil yolları vasitəsilə Naxçıvanla Azərbaycanın qərb rayonlarının birləşdirilməsi və Zəngəzur dəhlizinin işə düşməsi əsas hədəflərdən biridir.

Naxçıvan Muxtar Respublikasına çıxışa imkan verən Zəngəzur nəqliyyat dəhlizinin Azərbaycan tərəfindəki

gionda hava limanlarının tikintisi strateji əhəmiyyətə malikdir. İlk olaraq, Füzuli rayonunda beynəlxalq hava limanının təməli qoyulmuş və qısa müddətdə tikinti işləri başa çatdırılmışdır.

Növbəti hava limanının təməli Laçın rayonunda qoyulmuşdur. Mürəkkəb dağlıq relyefə malik olan Laçın rayonunda belə bir strateji nəqliyyat infrastrukturunun yaradılması gələcəkdə bu istiqamətdə daşımaların daha da effektiv aparılmasına xidmət edəcəkdir. Zəngilanda isə hava limanının tikintisi nəqliyyat qovşağı baxımından olduqca vacibdir. Çünki Zəngilan Ermənistan, İran və Naxçıvanla sərhəddə yerləşir. Məhz burada istər dəmir yolu, istərsə də avtomobil yolları ilə daşımalarda tedarük və dəyişmə məntəqələrinin olacağı təqdirdə hava limanı vasitəsilə yüklərin ölkədən xaricə əsasən Türkiyə, Gürcüstan və Rusiyaya daşınması daha səmərəli olacaqdır. Beləliklə, Qarabağda enerji, nəqliyyat və şəhərsalma işləri vahid konsepsiya əsasında həyata keçirilir.

Qarabağda tarixən Azərbaycan mədəniyyətinin inciləri sırasına daxil olan mədəni abidələr və tarixi məkanlar mövcud olmuşdur. Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində vaxtilə yüzlərlə mədəniyyət müəssisəsi, o cümlədən ümumilikdə, 4,6 milyon kitabdan ibarət fondu olan 927 kitabxana, 808 mədəniyyət sarayı, mədəniyyət klubları və evləri, 85 musiqi və yaradıcılıq məktəbi mövcud olub.